
TILL SIST

GUNNAR PALM:

Röd skolatlas

Under sjuttio- och åttiotalen målade den svenska skolan upp vrångbilder av världsekonomin. Det är lätt att visa med läroböcker i geografi, historia och samhällskunskap från den tiden. Ett mycket representativt exempel utgör den grundbok för högstadiet, **Geografi 1**, som Per Thorstensson – Lars Hildingsson – Lennart Husén skrev och Natur & Kultur gav ut 1971. Andra läroböcker gav säkert en sannare bild av verkligheten. Men det var illa nog att denna – som fick stor spridning – bidrog till världsbilden hos flera årskullar elever.

Låt oss undersöka hur boken beskrev USAs och Sovjetunionens ekonomier, med hjälp av citat från fyra områden.

1. Konkurrens

Sovjet: "I sk kombinerat samarbetar ett helt områdes industrier . . . Forskning, marknadsföring och produktutveckling samordnas för hela kombinatets räkning . . . Planen anger hur stora löner sovjetmedborgarna skall få och hur mycket varorna får kosta i affärerna."

USA: "Storföretag, sk trusters skapas genom att företag inom en näringsgren sluter sig samman under gemensam ledning. Långa serier i produktionen och lägre priser konkurrerar ut mindre företag. Man har försökt begränsa trustbildningen genom lagstiftning. Risker för att den fria konkurrensen sätts ur spel är nämligen stor."

Kommentar: Trusters beskrivna som ovan har knappast förekommit i USA sedan sekelskiftet. Tvärtom gör sig konkurrensen gällande, dels av sin egen inneboende

kraft, dels med hjälp av antitrustmyndigheten. Mot den bakgrunden borde författarna, i ärlighetens namn, ha nämnt att Sovjets ekonomiska system helt enkelt eliminerade konkurrensen på de flesta områden. Därmed stod inte ett ord.

2. Forskning

USA: — — —

Sovjet: "Nu utvecklar man även konsumtionsvaruindustrin och de industrier som hör framtiden till – elindustrin, den kemiska industrin, atomindustrin och rymdforskningen. På dessa industrigrenar satsas en stor del av den imponerande forskning som bedrivs i Sovjet."

Kommentar: Då boken skrevs hade USA tagit ledningen i den enda gren där Sovjet legat först en tid: rymdforskning – USA nådde månen 1969. I dag känns det för övrigt ironiskt att läsa om rysk atomindustri. Geografiboken behandlade USAs näringsliv utan att nämna forskningen, bortsett från en passus om "långt driven teknik". Däremot berömdes Sovjets forskningsinsatser. Ändå var det väldiga och växande gapet mellan de båda ländernas forskningsnivå alldeles uppenbart ca 1970. Det är lätt att bevisa, lättast kanske med följande välkända fakta: under kvartsseket innan boken kom ut, dvs 1945–70, fick forskare från USA 68 nobelpris i de tre naturvetenskapliga disciplinerna och dito från Sovjet 7 stycken.

3. Miljöförstöring

Sovjet: — — —

USA: "Näringslivet – en fara för naturen . . . Myndigheterna har genom att

stifta lagar mot luftförorening börjat kampen för att ge stadsborna renare luft.”

Kommentar: Omkring 1970 visste man redan att industrins giftutsläpp fått långt allvarigare effekter på floder, skogar och folkhälsa i Östeuropa än i västvärlden (nu vet vi det ännu bättre). Boken sade inget om brinnande floder eller exploderande järnvägsstationer i Sovjet. För övrigt hade det internationella miljövårdssamarbetet börjat så smått – framdrivet av de västliga demokratierna.

4. Förbindelser med tredje världen

USA: ”Industrin importerar främst råvaror från u-länderna till låga priser . . . I Latinamerika har USA stora intressen. I många av dessa länder kontrollerar amerikanska bolag stora delar av industrin. Det kapital som hemförs från Latinamerika överstiger vida det kapital som satsas där på nya industrier . . . USA har aktivt deltagit i hjälpen till utvecklingsländer, bl a med lån och tekniskt bistånd. U-hjälpen förbinds ofta med vissa villkor . . .”

Sovjet: ”Ungefär 10 % av Sovjets handel faller på u-länderna. För att underlätta handeln med omkring 50 utvecklingsländer har man tagit bort tullarna för u-landsimporten . . . Med sovjetisk hjälp byggs över 600 industriföretag, bl a kraftverk, i ett 30-tal u-länder.”

Kommentar: Boken förefaller fattig på fakta men rik på fördomar. Priserna på råvaror (där en världsmarknad vuxit fram) är varken låga eller höga, utan starkt fluk-

tuerande världsmarknadspriser. Vidare försökte boken få Sovjet att framstå som frihandelsvänligt – en ren absurditet, i teori och praktik. I fråga om amerikanskt kapital i Latinamerika upprepade boken det gamla ”utsugningsargumentet” – hade ingen av författarna fått ränta från sin bank? Avsnittet om u-hjälp borde ha redovisat lättillgängliga siffror från Världsbanken: varje år betalade USA ca 4 miljarder dollar u-hjälp och Sovjet 0,15 miljarder dollar (förhållandet 27:1). Framställningen av villkor och beroende vid u-hjälp kan heller inte kallas balanserad.

Citaten visar vilken bild av Sovjet/USA som författarna önskade ge. Skildringen av Sovjet var naiv, beundrande och i grunden lögnaktig. Ingen av planekonomins avgörande svagheter, som förbittrade folkets liv och blivit allt tydligare redan under 1960-talet, behandlades. Dit hörde importhinder, bristande konkurrens, växande miljöförstöring, stagnerande forskning och centralplaneringens dödmansgrepp på ekonomin. Samtidigt drog boken fram rader av verkliga och inbillade problem i USA, där framstegen inte erkändes som följden av privat vinstintresse utan som ”15 miljoner industriarbetares insatser”.

Tredje ståndpunkten gav lika mycket ris & ros åt båda supermakterna, och präglade tyvärr många svenska skolböcker. Med dagens kunskaper kan den ståndpunkten knappast försvaras. Den här boken utgjorde dock inget exempel på sådant tänkande. Ånej, den tog parti för kommunismen!